

بیشتر در کاهش بعد خانوار موثر بود؛ به طوری که سهم خانوارهای یک الی سه نفره از ۴۵/۲ درصد در سال ۱۳۸۹ به ۵۱/۰ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافت. سهم خانوارهای یک نفره در سال ۱۳۹۰ در مقایسه با سال گذشته ۰/۹ واحد درصد کاهش یافت؛ البته بررسی سهم خانوارهای یک نفره در سال‌های اخیر نشان‌دهنده افزایش این سهم است. ورود موج جمعیتی کشور به سنین استقلال و ادامه تحصیل از دلایل رشد خانوارهای یک نفره می‌باشد. محدودیت فرصت‌های شغلی در شهرهای کوچک و متوسط و مهاجرت جوانان به شهرهای بزرگ برای برخورداری از فرصت‌های شغلی نیز در افزایش خانوارهای یک نفره موثر بوده است. علاوه بر این، افزایش میانگین سن ازدواج و تمایل کمتر خانوارهای جدید به فرزنددار شدن در کاهش کلی بعد خانوار جمعیت شهری کشور تاثیرگذار بوده است.

بیشترین سهم خانوارها در این سال به خانوارهای چهار نفره به میزان ۲۸/۲ درصد اختصاص داشت.

توزیع افراد خانوارها برحسب گروه‌های سنی نشان می‌دهد طی ۱۰ سال اخیر یک انتقال جمعیتی صورت گرفته است، به نحوی که طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۱، سهم گروه‌های سنی ۱۵-۱۱ و ۲۰-۱۶ سال به ترتیب از ۱۳/۱ و ۱۴/۹ درصد در سال ۱۳۸۱ به ۷/۲ و ۹/۰ درصد در سال ۱۳۹۰ کاهش و در مقابل، سهم گروه‌های سنی ۳۰-۲۱ و ۴۰-۳۱ سال از ۱۷/۱ و

در سال ۱۳۹۰، مصرف نهایی خصوصی با ۴/۲ درصد رشد به قیمت‌های سال ۱۳۸۳ به ۹۸۹۵۲۶/۶ میلیارد ریال بالغ شد. با توجه به سهم ۴۴/۲ درصدی مصرف خصوصی در تولید ناخالص داخلی در این سال، بخش قابل ملاحظه‌ای از رشد ۴/۳ درصدی تولید ناخالص داخلی از محل مصرف خصوصی تامین شده است. پرداخت یارانه به خانوارها در رشد مصرف خصوصی موثر بوده است. در این سال همچنین شاخص‌های توزیع درآمد نیز بهبود نسبی یافت. البته به دلیل افزایش نرخ تورم و شرایط نامساعد اقتصادی در فصل چهارم سال ۱۳۹۰، هزینه خانوار به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ اندکی کاهش نشان داد که حاکی از کاهش آثار یارانه نقدی می‌باشد. در صورت تداوم رشد قیمت‌ها آثار توزیعی یارانه‌ها که منجر به بهبود نسبی شاخص‌های توزیع درآمد شده نیز خنثی شده و به دلیل رشد بیشتر قیمت در دهک‌های پایین درآمدی، وضعیت توزیع درآمد بدتر خواهد شد.

۱۰-۱- خصوصیات اجتماعی و اقتصادی خانوارها

در مناطق شهری کشور

نتایج بررسی بودجه خانوار در مناطق شهری ایران در سال ۱۳۹۰ حاکی از تداوم روند کاهشی بعد خانوار می‌باشد، به طوری که بعد خانوار با ۴/۶ درصد کاهش از ۳/۷ نفر در سال ۱۳۸۹ به ۳/۵۳ نفر در سال ۱۳۹۰ رسید. افزایش سهم خانوارهای دو و سه نفره^(۱) و کاهش سهم خانوارهای چهار نفره و

۱- سهم خانوارهای دو و سه نفره در سال ۱۳۹۰ به ترتیب ۱۷/۵ و ۲۷/۸ درصد بود که بیشترین سهم طی دوره ۹۰-۱۳۸۱ بوده است.

در سال ۱۳۹۰، سهم خانوارهای «بدون فرد شاغل» از کل خانوارها با ۱/۵ واحد درصد کاهش به ۲۱/۰ درصد رسید. بررسی روند سهم مذکور از سال ۱۳۸۰ نشان می‌دهد روند خانوارهای بدون فرد شاغل تا سال ۱۳۸۹ رو به رشد بوده است. اجرای طرح بازنشستگی پیش از موعد در سال‌های اخیر و کاهش بعد خانوار به دلایلی نظیر ازدواج یا مهاجرت در کاهش تعداد افراد شاغل خانوارها موثر بوده است. در این سال سهم خانوارهای با یک فرد شاغل به ۵۹/۵ درصد رسید که نسبت به سال قبل ۴/۱ واحد درصد افزایش نشان می‌دهد. با توجه به نرخ مشارکت نیروی کار، سهم بالای خانوارهای با یک نفر شاغل نشان‌دهنده بالا بودن بار تکفل در مناطق شهری کشور است. سهم خانوارهای با دو و سه نفر شاغل و بیشتر هرکدام با ۱/۳ واحد درصد کاهش نسبت به سال گذشته به ۱۵/۹ و ۳/۶ درصد رسید.

توزیع تعداد افراد شاغل در خانوارها به تفکیک دهک‌های هزینه نشان می‌دهد که از کل خانوارهای دهک اول ۳۵/۵ درصد بدون فرد شاغل می‌باشند. نکته قابل توجه در این خصوص این است که در دهک اول حدود ۱/۶ درصد از خانوارها دارای سه فرد شاغل و بیشتر می‌باشند. سهم مذکور در دهک‌های دوم و سوم به ترتیب ۲/۳ و ۳/۶ درصد می‌باشد. بررسی ویژگی دهک‌های بالای درآمدی برحسب تعداد افراد شاغل نشان می‌دهد که در دهک دهم ۵۲/۶ درصد از خانوارها دارای یک نفر شاغل می‌باشند. ۸/۸ درصد از کل خانوارهای دارای یک نفر شاغل نیز در دهک دهم قرار دارند.

توزیع افراد شاغل خانوارها برحسب رشته فعالیت اصلی محل کار در سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که بیشترین سهم شاغلان به بخش‌های «خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی»، «عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، هتل‌داری و رستوران»، «صنعت و

۱۳/۰ درصد در سال ۱۳۸۱ به ۲۲/۵ و ۱۵/۶ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. نسبت افراد تحصیل کرده با تحصیلات دانشگاهی نیز از ۱۰/۴ درصد در سال ۱۳۸۱ به ۲۰/۱ درصد در سال ۱۳۹۰ رسیده است. این شرایط نشان‌دهنده ظرفیت بالای سرمایه انسانی است که در صورت بهره‌برداری و استفاده، افزایش رفاه و کاهش فقر را در پی خواهد داشت. وجود نرخ بیکاری بالا به‌ویژه در بین جوانان تحصیل کرده نشان‌دهنده عدم استفاده مناسب از این ظرفیت بوده و دستیابی به اهداف رشد اقتصادی و افزایش رفاه مندرج در سند چشم‌انداز کشور در سال ۱۴۰۴ را با مشکل مواجه می‌سازد.

بررسی تعداد افراد باسواد در خانوار به تفکیک دهک‌های هزینه نشان می‌دهد سهم خانوارهای بدون فرد باسواد در دهک اول به میزان ۲۰/۵ درصد بوده است. در سایر دهک‌ها سهم خانوارهای بدون فرد باسواد در مقایسه با دهک اول بسیار پایین‌تر است. به عنوان مثال، در دهک‌های دوم و سوم به ترتیب ۷/۷ و ۴/۴ درصد خانوارها بدون فرد باسواد می‌باشند. از مجموع خانوارهای بدون فرد باسواد ۴۶/۱ درصد به دهک اول، ۱۷/۴ درصد به دهک دوم و ۹/۹ درصد به دهک سوم اختصاص دارد. به عبارت دیگر، حدود ۷۳ درصد خانوارهای بدون فرد باسواد در سه دهک اول که در پایین‌ترین سطح رفاهی می‌باشند، قرار دارند. بنابراین، لازم است دسترسی به امکانات آموزشی برای این گروه‌ها مد نظر برنامه‌ریزان اقتصادی قرار گیرد؛ چرا که ارتقای سطح تحصیلات در دسترسی به فرصت‌های شغلی بهتر و افزایش درآمد و رفاه موثر می‌باشد. در دهک‌های بالاتر، خانوارهای با نفرات باسواد سهم بالاتری را دارا هستند، به طوری که از مجموع خانوارهای دارای ۵ نفر باسواد و بیشتر، بیشترین سهم به دهک نه و ده به ترتیب به میزان ۱۴/۶ و ۱۶/۴ درصد اختصاص دارد. افزایش بعد خانوار در دهک‌های بالاتر و برخورداری از امکانات مالی بهتر، در بالا بودن این سهم موثر است.

گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۹۰

اول، ۸/۱ درصد در دهک دوم و ۸/۶ درصد در دهک سوم قرار دارند. توزیع خانوارهای دارای مسکن شخصی به تفکیک دهک‌های هزینه نشان می‌دهد بیشترین سهم به دهک دهم و به میزان ۱۲/۶ درصد اختصاص دارد. در سال ۱۳۹۰، ۲۸/۵ درصد از خانوارها اجاره‌نشین بودند که نسبت به سال گذشته ۲/۸ واحد درصد افزایش نشان می‌دهد. از کل خانوارهای دهک اول ۳۴/۸ درصد دارای مسکن استیجاری بودند که در مقایسه با سال گذشته یک واحد درصد افزایش داشت. کاهش بعد خانوار و افزایش تعداد خانوارها در رشد خانوارهای ساکن در مساکن استیجاری موثر است.

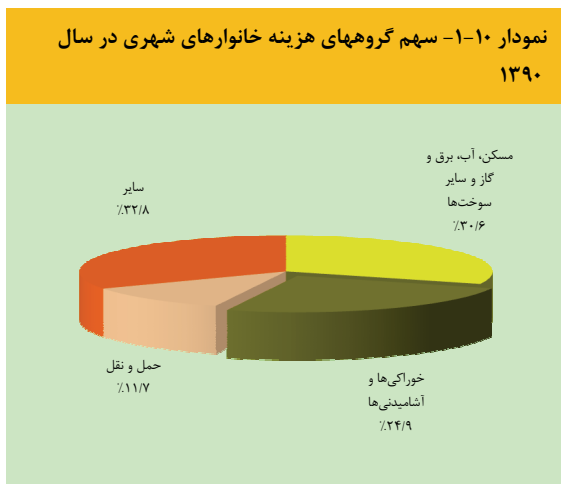
بررسی نوع مصالح به کار رفته در ساختمان محل سکونت خانوار، نشان می‌دهد علی‌رغم افزایش سهم ساختمان‌های بتون‌آرمه و اسکلت فلزی از ۳۳/۵ درصد در سال ۱۳۸۹ به ۴۴/۳ درصد در سال ۱۳۹۰، همچنان سهم بالایی از ساختمان‌ها به میزان ۴۱/۶ درصد به ساختمان‌های آجری با تیرآهن اختصاص دارد. البته اعمال سیاست‌های تشویقی برای احیای بافت‌های فرسوده در مناطق شهری کشور و اعطای برخی مشوق‌ها برای بازسازی این مناطق در رشد ساختمان‌های بتون‌آرمه و اسکلت فلزی موثر بوده است. حدود ۵/۹ درصد از ساختمان‌ها به دلیل نوع مصالح به کار رفته (بناهای آجری با تیرچوبی، خشتی، گلی و چوبی) استحکام پایینی در برابر حوادث و سوانح طبیعی نظیر سیل و زلزله دارند و نیازمند بازسازی می‌باشند. ضمن اینکه بسیاری از ساختمان‌هایی که به ظاهر با مصالح مقاوم احداث شده‌اند نیز به دلیل به‌کارگیری سازه‌های غیراستاندارد مقاومت چندانی در برابر زلزله نخواهند داشت.

در این سال ۴/۹ درصد از خانوارها در محل سکونت خود از یک اتاق، ۳۱/۹ درصد از دو اتاق، ۴۵/۲ درصد از سه اتاق، ۱۳/۸ درصد از چهار اتاق، ۲/۷ درصد از پنج اتاق و ۱/۵ درصد از شش اتاق و بیشتر استفاده نموده‌اند.

معدن» و «ساختمان» به ترتیب به میزان ۲۱/۹، ۲۱/۶، ۱۸/۴ و ۱۴/۳ درصد اختصاص داشت. مقایسه سهم‌های مذکور با ارقام مشابه سال گذشته نشان‌دهنده افزایش بیشتر سهم شاغلان بخش «صنعت و معدن» است.

در سال مورد بررسی، توزیع افراد شاغل خانوارها برحسب میزان سواد و رشته فعالیت محل کار نشان می‌دهد که ۲۱/۶ درصد از کل شاغلان در بخش‌های مختلف اقتصادی دارای تحصیلات ابتدایی، کمتر و یا بی‌سواد بوده‌اند. بیشترین افراد بی‌سواد و با تحصیلات ابتدایی در بخش‌های «عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، هتل‌داری و رستوران» و «ساختمان» و بیشترین افراد با تحصیلات دانشگاهی در بخش «خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی» به کار اشتغال داشته‌اند. شایان ذکر است در سال ۱۳۹۰، ۲۷/۱ درصد از افراد شاغل خانوارها دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند که در مقایسه با سال قبل ۱/۹ واحد درصد افزایش نشان می‌دهد. همچنین، روند صعودی سهم «کارکن موسسات خصوصی» و روند نزولی سهم «کارکن موسسات دولتی و عمومی» از کل شاغلان، نشان‌دهنده جایگزینی بخش خصوصی به جای بخش دولتی طی سال‌های اخیر می‌باشد. در سال مورد بررسی، سهم «کارکن مستقل» به ۳۰/۴ درصد رسید که در مقایسه با سال قبل ۱/۷ واحد درصد کاهش داشت. توزیع این گروه از شاغلان به تفکیک زن و مرد نشان‌دهنده کاهش بیشتر سهم مردان است.

بررسی نحوه تصرف مسکن محل سکونت خانوارها در سال مورد بررسی نشان می‌دهد سهم خانوارهای دارای مسکن شخصی (مالک‌نشین) از ۶۴/۷ درصد در سال ۱۳۸۹ به ۶۰/۸ درصد در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است. درصد توزیع خانوارها به تفکیک دهک‌های هزینه و نحوه تصرف مسکن نشان می‌دهد که از کل خانوارهای دارای مسکن شخصی ۷/۸ درصد در دهک

در سال ۱۳۹۰، گروه‌های «مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها»، «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» و «حمل و نقل» به ترتیب با ۳۰/۱۶، ۲۴/۹ و ۱۱/۷ درصد، بیشترین سهم از هزینه ناخالص خانوار را به خود اختصاص دادند. این سه گروه در مجموع ۶۷/۲ درصد از متوسط هزینه ناخالص خانوارها را به خود اختصاص می‌دهند.

سهم گروه «مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها» در سال ۱۳۹۰ نسبت به سال گذشته ۰/۵ واحد درصد افزایش داشته است. همچنین، سهم این گروه هزینه در فصل چهارم سال ۱۳۹۰ نسبت به فصل مشابه سال قبل ۱/۹ واحد درصد افزایش داشت.

مقایسه متوسط هزینه ناخالص یک خانوار در مناطق شهری به تفکیک گروه‌های مختلف هزینه و به قیمت جاری نشان می‌دهد بیشترین میزان افزایش هزینه‌ها در سال ۱۳۹۰ نسبت به سال قبل به گروه‌های «کالاها و خدمات متفرقه»^(۳)، «حمل و نقل»، «رستوران و هتل»، «مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها» و «ارتباطات» به ترتیب به میزان ۲۶/۸، ۲۶/۴، ۲۵/۰ و ۲۳/۰ درصد اختصاص دارد.

۲- شامل هزینه‌های مربوط به مراقبت‌های فردی اعم از تهیه وسایل برقی و بهداشتی، عطر، جواهرات و ... و هزینه‌های «بیمه و خدمات مالی دیگر»

یکی دیگر از معیارهای سنجش رفاه خانوار برخورداری از تسهیلات محل سکونت است. در سال ۱۳۹۰، به ترتیب ۹۹/۲ و ۱۰۰/۰ درصد خانوارهای شهری از امکانات آب لوله‌کشی و برق برخوردار بودند. همچنین، میزان برخورداری از گاز شهری به ۹۳/۲ درصد رسید.

در سال ۱۳۹۰، ۲۱/۸ درصد از کل خانوارها در محل سکونت از اینترنت برخوردار بودند که نسبت به سال ۱۳۸۹، ۰/۵ واحد درصد کاهش داشت.

۱۰-۲- تحلیل هزینه‌ای بودجه خانوار

براساس گزارش اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مجموع هزینه ناخالص^(۱) خانوار در مناطق شهری در سال ۱۳۹۰ با ۲۲/۸ درصد افزایش نسبت به سال قبل از آن به ۱۷۳/۹ میلیون ریال (ماهانه ۱۴۴۹۴ هزار ریال) رسید. در این سال متوسط هزینه ناخالص یک خانوار شهری به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳، ۶۵/۵ میلیون ریال بود که نسبت به سال قبل ۲/۱ درصد افزایش نشان می‌دهد. به دلیل اینکه فصل چهارم سال ۱۳۹۰ پنجمین فصل اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها بود، مقایسه هزینه خانوار این فصل با فصل مشابه سال قبل با توجه به تخصیص یارانه نقدی به خانوارها در هر دو فصل مذکور، جهت بررسی آثار رفاهی سایر شرایط اقتصادی مناسب‌تر است. بررسی فصلی هزینه خانوار حاکی از این است که افزایش ۱۷/۹ درصدی متوسط هزینه خانوار شهری در فصل چهارم سال ۱۳۹۰ نسبت به فصل مشابه سال قبل کمتر از رشد شاخص قیمت (۲۱/۵ درصد) در دوره مذکور بوده و نشان‌دهنده کاهش مصرف واقعی خانوار در این فصل می‌باشد.

۱- هزینه ناخالص بدون احتساب مبالغ پرداختی خانوار بابت مالیات و حق بازنشستگی (سهم خانوار) می‌باشد.

گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۹۰

(ده هزار ریال - درصد) جدول ۱۰-۱ - مقایسه تغییرات و سهم هزینه ناخالص برحسب گروه‌های هزینه در مناطق شهری (به قیمت‌های جاری)

سهم (درصد)	درصد تغییر		سال			
	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	
۲۴/۹	۲۴/۹	۲۲/۹	۳۰۱۶/۸	۳۵۲۱/۳	۴۳۲۶/۷	خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها
۰/۳	۰/۴	۷/۶	۵۱/۹	۵۱/۹	۵۵/۸	دخانیات
۴/۶	۴/۹	۱۴/۹	۶۴۴/۷	۶۹۳/۱	۷۹۶/۳	پوشاک و کفش
۳۰/۶	۳۰/۱	۲۵/۰	۳۹۸۷/۹	۴۲۶۳/۷	۵۳۲۹/۲	مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها
۴/۸	۵/۲	۱۲/۵	۶۷۰/۳	۷۳۸/۲	۸۳۰/۴	لوازم، اثاث و خدمات مورد استفاده در خانه
۵/۳	۵/۶	۱۸/۲	۶۴۵/۵	۷۸۶/۶	۹۳۰/۰	بهداشت و درمان
۱۱/۷	۱۱/۳	۲۶/۸	۱۴۷۶/۷	۱۶۰۱/۴	۲۰۳۱/۰	حمل و نقل
۲/۳	۲/۳	۲۳/۰	۲۹۴/۲	۳۲۰/۳	۳۹۴/۱	ارتباطات
۲/۷	۲/۸	۱۸/۷	۳۴۶/۰	۳۹۵/۲	۴۶۹/۱	تفریح و امور فرهنگی
۲/۱	۲/۵	۵/۱	۲۸۵/۴	۳۴۷/۵	۳۶۵/۳	تحصیل
۲/۳	۲/۲	۲۶/۴	۲۸۴/۶	۳۱۴/۳	۳۹۷/۳	رستوران و هتل
۸/۴	۸/۰	۲۹/۵	۱۰۰۹/۹	۱۱۳۲/۶	۱۴۶۷/۳	کالاها و خدمات متفرقه
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۲۲/۸	۱۲۷۱۳/۹	۱۴۱۶۶/۲	۱۷۳۹۲/۶	هزینه کل

با فصل تابستان کاهش یافت. در پنجمین فصل اجرای قانون هدمندسازی یارانه‌ها (زمستان ۱۳۹۰) نیز هزینه‌های خانوار نسبت به فصل مشابه سال قبل کاهش داشت. رشد نقدینگی و شرایط نامساعد بازارهای مالی موجب انتقال نقدینگی سرگردان به بازار ارز جهت معاملات سفته‌بازی گردید. به علاوه، گسترش تحریم‌های مالی و اقتصادی همراه با کاهش صادرات نفت خام و محدودیت صادرات سایر کالاها موجب افزایش نرخ ارز شد که در نتیجه آن کالاهای واسطه‌ای و مصرفی وارداتی با افزایش قیمت مواجه گردیدند. به این ترتیب، با افزایش شاخص بهای مصرف‌کننده، قدرت خرید یارانه نقدی پرداخت شده به خانوارها کاهش یافت.

بررسی هزینه واقعی خانوار به تفکیک اجزای آن در سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد چهار گروه «ارتباطات»، «رستوران و هتل»، «کالاها و خدمات متفرقه» و «مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها» به ترتیب ۲۰/۹، ۷/۲، ۶/۲ و ۵/۷ درصد نسبت به سال گذشته رشد داشتند. در این سال بیشترین میزان کاهش مربوط به گروه‌های «تحصیل»، «پوشاک و کفش» و «لوازم و اثاث خانه» به ترتیب به میزان ۷/۸، ۵/۹ و ۵/۰ درصد بود.

در سال ۱۳۹۰، هزینه ناخالص واقعی خانوار (به قیمت‌های ثابت ۱۳۸۳) با ۲/۱ درصد افزایش در مقایسه با سال قبل به ۶۵/۵ میلیون ریال رسید. بررسی فصلی تغییرات هزینه خانوار نشان می‌دهد که بیشترین رشد هزینه واقعی خانوار مربوط به فصل تابستان بوده است. در فصل زمستان متوسط هزینه واقعی خانوار نسبت به فصل مشابه سال قبل کاهش نشان می‌دهد. رشد اندک هزینه در فصل پاییز و کاهش هزینه در فصل زمستان حاکی از وجود شرایط کساد اقتصادی در کشور در نیمه دوم سال ۱۳۹۰ است. از دست رفتن ۲۴۰ هزار فرصت شغلی در فصل زمستان نسبت به فصل مشابه سال قبل نیز موید این مطلب است.

مقایسه رشد هزینه خانوار و رشد شاخص قیمت مصرف‌کننده نشان می‌دهد که از فصل چهارم سال ۱۳۸۹ تا فصل سوم سال ۱۳۹۰ رشد هزینه خانوار از رشد شاخص قیمت مصرف‌کننده پیشی گرفته که عمدتاً ناشی از اختصاص یارانه نقدی به خانوارها بوده و بیانگر افزایش رفاه کل در فصول مذکور است. در پاییز سال ۱۳۹۰، متوسط هزینه خانوار اگرچه در مقایسه با فصل مشابه سال گذشته افزایش داشت، اما در مقایسه

جدول ۱۰-۲- مقایسه تغییرات و سهم هزینه ناخالص برحسب گروه‌های هزینه در مناطق شهری (به قیمت‌های ثابت ۱۳۸۳)

سهم (درصد)	درصد تغییر		سال			
	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	
۲۰/۶	۲۱/۶	-۲/۴	۱۳۸۰/۱	۱۳۸۵/۸	۱۳۵۲/۰	خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها
۰/۴	۰/۴	۱/۱	۲۳/۸	۲۳/۲	۲۳/۵	دخانیات
۵/۰	۵/۴	-۵/۹	۳۵۸/۴	۳۴۵/۰	۳۲۴/۶	پوشاک و کفش
۲۹/۱	۲۸/۱	۵/۷	۱۸۱۱/۰	۱۸۰۵/۱	۱۹۰۷/۸	مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها
۵/۳	۵/۶	-۵/۰	۳۵۹/۲	۳۶۲/۴	۳۴۴/۲	لوازم، اثاث و خدمات مورد استفاده در خانه
۴/۵	۴/۵	۰/۹	۲۸۵/۶	۲۹۰/۴	۲۹۲/۹	بهداشت و درمان
۱۳/۴	۱۳/۸	-۰/۶	۹۳۵/۸	۸۸۳/۸	۸۷۸/۳	حمل و نقل
۶/۱	۵/۱	۲۰/۹	۳۰۲/۴	۳۲۹/۹	۳۹۸/۶	ارتباطات
۳/۹	۳/۸	۳/۸	۲۳۸/۱	۲۴۳/۸	۲۵۳/۰	تفریح و امور فرهنگی
۲/۰	۲/۲	-۷/۸	۱۳۱/۳	۱۴۱/۷	۱۳۰/۶	تحصیل
۲/۰	۱/۹	۷/۱	۱۳۰/۴	۱۲۳/۴	۱۳۲/۲	رستوران و هتل
۷/۸	۷/۵	۶/۲	۴۸۶/۵	۴۸۲/۶	۵۱۲/۵	کالاها و خدمات متفرقه
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۲/۱	۶۴۴۲/۵	۶۴۱۷/۰	۶۵۵۰/۵	هزینه کل (۱)

۱- هزینه کل واقعی به جای تقسیم هزینه کل به قیمت جاری بر شاخص کل قیمت‌ها، از مجموع هزینه‌های واقعی به تفکیک گروه‌های هزینه محاسبه شده است. علت اتخاذ این روش تغییر سهم گروه‌های هزینه به نسبت سال پایه ۱۳۸۳ می‌باشد.

۱۰-۳- تحلیل هزینه‌ای بودجه خانوار به تفکیک دهک‌ها

بررسی هزینه خانوار به تفکیک دهک‌های هزینه‌ای نشان می‌دهد که نسبت متوسط هزینه خانوار در دهک دهم به دهک اول (۱۰ درصد ثروتمندترین به ۱۰ درصد فقیرترین) در سال ۱۳۹۰ به ۱۲/۰ برابر رسید که نسبت به سال گذشته کاهش داشت و نشان‌دهنده بهبود توزیع درآمد است. این میزان کمترین مقدار از سال ۱۳۸۳ می‌باشد. در سال ۱۳۹۰، متوسط هزینه یک خانوار در دهک دهم معادل ۲/۸ برابر متوسط هزینه یک خانوار شهری بود. این در حالی است که متوسط هزینه دهک اول تنها ۲۳/۶ درصد متوسط هزینه یک خانوار شهری می‌باشد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که متوسط هزینه دهک‌های اول تا ششم کمتر از متوسط هزینه یک خانوار شهری است.

در سال ۱۳۹۰، رشد هزینه واقعی ناخالص دهک‌های یک تا پنج و دو دهک آخر مثبت بود و دهک‌های پایین درآمدی در مقایسه با دهک‌های بالا با تورم بالاتری مواجه شدند. به علاوه، بعد از اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها اختلاف تورم در دهک‌های مختلف بیشتر شده است. هرچند خانوارهای دهک‌های

مقایسه نرخ تورم در گروه‌های مختلف هزینه در سال

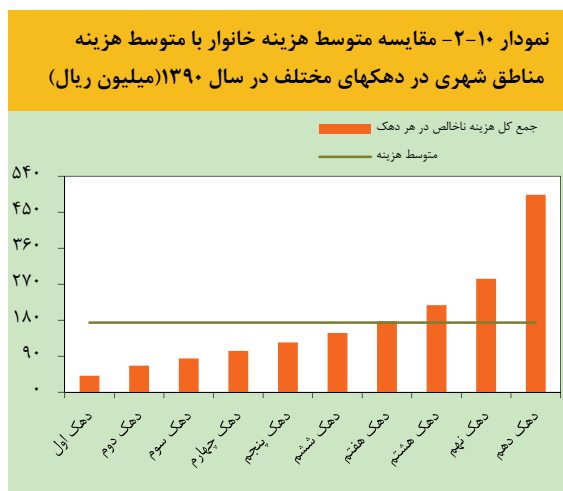
۱۳۹۰ نشان می‌دهد بیشترین میزان تورم به گروه‌های «حمل و نقل»، «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» و «پوشاک و کفش» و کمترین آن به گروه «ارتباطات» اختصاص داشت.

جدول ۱۰-۳- مقایسه رشد هزینه ناخالص و تورم برحسب گروه‌های هزینه در مناطق شهری (درصد)

رشد هزینه ناخالص واقعی خانوار	تورم	رشد هزینه ناخالص	
-۲/۴	۲۵/۹	۲۲/۹	خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها
۱/۱	۶/۴	۷/۶	دخانیات
-۵/۹	۲۲/۱	۱۴/۹	پوشاک و کفش
۵/۷	۱۸/۳	۲۵/۰	مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها
-۵/۰	۱۸/۴	۱۲/۵	لوازم، اثاث و خدمات مورد استفاده در خانه
۰/۹	۱۷/۲	۱۸/۲	بهداشت و درمان
-۰/۶	۲۷/۶	۲۶/۸	حمل و نقل
۲۰/۹	۱/۸	۲۳/۰	ارتباطات
۳/۸	۱۴/۴	۱۸/۷	تفریح و امور فرهنگی
-۷/۸	۱۴/۰	۵/۱	تحصیل
۷/۱	۱۸/۰	۲۶/۴	رستوران و هتل
۶/۲	۲۲/۰	۲۹/۵	کالاها و خدمات متفرقه
۲/۱	۲۱/۵	۲۲/۸	هزینه کل

گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۹۰

دهک‌های پایین) با توجه به فشار تورمی بالاتر، حمایت‌های لازم صورت پذیرد.

بالاتر درآمدی از کالاهایی که تورم بالاتری داشته‌اند به لحاظ مقدار، بیشتر مصرف می‌نمایند، ولی به دلیل سهم کمتر این کالاها از کل هزینه این خانوارها و تنوع بالاتر سبد دارایی‌ها، در مقابل تورم از مصونیت بالاتری برخوردار هستند. به این ترتیب، با توجه به اینکه تورم حاصل از هدفمندسازی یارانه‌ها سطح رفاه خانوارهای با درآمد پایین را بیشتر متاثر می‌سازد، لازم است سیاست‌های حمایتی به نفع دهک‌های پایین‌تر اتخاذ شود، به طوری که توزیع یارانه‌ها متناسب با سطح تورم هر دهک باشد. تورم سال ۱۳۸۸ برای دهک اول ۱۱/۶ درصد و برای دهک دهم معادل ۱۰/۰ درصد بود. در سال ۱۳۹۰، تورم برای دهک اول و دهم به ترتیب معادل ۲۸/۱ و ۱۸/۸ درصد بود. بنابراین، ضروری است برای کمک به خانوارهای ضعیف‌تر

جدول ۱۰-۴- مقایسه متوسط هزینه ناخالص خانوارها در دهک‌های مختلف به قیمت جاری و ثابت در مناطق شهری

(ده هزار ریال - درصد)

دهک	دهک ۱	دهک ۲	دهک ۳	دهک ۴	دهک ۵	دهک ۶	دهک ۷	دهک ۸	دهک ۹	دهک ۱۰
سال ۱۳۸۹	۳۱۲۸	۵۱۵۹	۶۷۵۷	۸۳۱۷	۱۰۰۷۴	۱۲۱۳۰	۱۴۵۷۵	۱۷۸۷۴	۲۳۳۳۱	۴۰۳۱۷
سال ۱۳۹۰	۴۱۰۷	۶۶۲۲	۸۴۴۴	۱۰۳۲۱	۱۲۴۳۸	۱۴۷۹۹	۱۷۷۲۹	۲۱۷۶۳	۲۸۳۵۳	۴۹۳۴۷
رشد هزینه ناخالص (جاری)	۳۱/۳	۲۸/۴	۲۵/۰	۲۴/۱	۲۳/۵	۲۲/۰	۲۱/۶	۲۱/۸	۲۱/۵	۲۲/۴
رشد واقعی هزینه ناخالص	۲/۵	۲/۲	۰/۶	۰/۶	۰/۵	-۰/۲	-۰/۳	۰/۰	۰/۵	۳/۰

دهک‌های بالای هزینه‌ای، کمترین سهم هزینه به گروه‌های «دخانیات» و «ارتباطات» اختصاص دارد و میزان هزینه تخصیص یافته در دهک دهم برای این گروه‌ها به ترتیب ۲/۸ و ۶/۸ برابر دهک اول است. چنانچه بتوان نسبت هزینه را به عنوان شاخص نابرابری تلقی نمود، بیشترین نابرابری در گروه «تحصیل» وجود دارد، به نحوی که هزینه دهک دهم در این گروه ۴۴/۲ برابر دهک اول می‌باشد. شایان ذکر است در سال ۱۳۹۰، نسبت هزینه دهک دهم به دهک اول در کلیه گروه‌های هزینه‌ای در مقایسه با سال قبل کاهش معنی‌داری داشته است که حاکی از بهبود نسبی توزیع درآمد می‌باشد.

بررسی سهم دهک‌ها از هریک از گروه‌های هزینه نشان می‌دهد گروه‌های «مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها» و «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» در کلیه دهک‌ها بیشترین سهم هزینه را در بودجه خانوار به خود اختصاص می‌دهند. در دهک اول، دو گروه مذکور ۷۳/۸ درصد از کل هزینه‌ها را شامل می‌شوند. با توجه به اینکه در دهک‌های پایین نسبت خانوارهای اجاره‌نشین بالاتر از سایر دهک‌ها است، سهم بالای گروه مسکن نشان‌دهنده اثرپذیری بیشتر از تغییرات شاخص اجاره‌بها است. در سال ۱۳۹۰، کمترین سهم هزینه در دهک‌های پایین متعلق به گروه «تحصیل» و «رستوران و هتل» است. در

جدول ۱۰-۵- سهم گروه‌های مختلف هزینه در دهک‌ها در مناطق شهری در سال ۱۳۹۰

(درصد)

سهم متوسط	دهک ۱۰	دهک ۹	دهک ۸	دهک ۷	دهک ۶	دهک ۵	دهک ۴	دهک ۳	دهک ۲	دهک ۱	
۲۴/۹	۱۹/۳	۲۴/۵	۲۵/۷	۲۷/۳	۲۷/۷	۲۸/۵	۲۹/۲	۲۹/۴	۳۰/۵	۲۹/۱	خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها
۰/۳	۰/۲	۰/۲	۰/۳	۰/۳	۰/۴	۰/۴	۰/۵	۰/۶	۰/۷	۰/۷	دخانیات
۴/۶	۴/۶	۴/۹	۵/۰	۴/۸	۴/۹	۴/۴	۴/۳	۳/۹	۳/۳	۲/۴	پوشاک و کفش
۳۰/۶	۲۹/۸	۲۶/۴	۲۷/۳	۲۹/۴	۳۱/۳	۳۳/۰	۳۵/۳	۳۶/۹	۳۹/۴	۴۴/۷	مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها
۴/۸	۵/۶	۵/۳	۵/۰	۴/۶	۴/۲	۴/۲	۳/۶	۳/۴	۳/۰	۲/۶	لوازم، اثاث و خدمات مورد استفاده در خانه
۵/۳	۶/۰	۵/۴	۵/۳	۵/۲	۵/۰	۴/۸	۵/۱	۴/۶	۴/۵	۴/۹	بهداشت و درمان
۱۱/۷	۱۶/۴	۱۴/۵	۱۲/۲	۹/۸	۸/۱	۷/۳	۵/۹	۵/۶	۵/۱	۴/۶	حمل و نقل
۲/۳	۱/۷	۲/۱	۲/۲	۲/۵	۲/۵	۲/۷	۲/۸	۳/۰	۳/۰	۳/۰	ارتباطات
۲/۷	۳/۱	۲/۹	۳/۱	۲/۷	۲/۷	۲/۴	۲/۰	۱/۹	۱/۶	۱/۰	تفریح و امور فرهنگی
۲/۱	۲/۲	۲/۳	۲/۵	۲/۳	۲/۱	۱/۹	۱/۶	۱/۶	۱/۱	۰/۶	تحصیل
۲/۳	۲/۸	۲/۷	۲/۳	۲/۱	۲/۱	۱/۷	۱/۷	۱/۵	۱/۲	۰/۸	رستوران و هتل
۸/۴	۸/۳	۸/۸	۹/۰	۹/۰	۸/۹	۸/۶	۸/۰	۷/۶	۶/۶	۵/۴	کالاها و خدمات متفرقه

۱۰-۴- تحلیل هزینه خانوار به تفکیک استانی

کمترین آن به استان گیلان (۳/۱ نفر) اختصاص داشته است. میانگین بعد خانوار در مناطق شهری استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰، ۳/۷ نفر و واریانس آن ۰/۱ نفر بود که در مقایسه با ارقام سال قبل، میانگین بعد خانوار ۰/۱ واحد درصد کاهش داشت. با کوچک شدن بعد خانوار، به نظر می‌رسد الگوی جمعیتی یکسانی در کل مناطق شهری کشور حاکم شده است.

۱۰-۵- تحلیل درآمد خانوار

درآمد پولی و غیرپولی ناخالص خانوارها در سال ۱۳۹۰ با ۲۲/۲ درصد افزایش به ۱۶۷/۲ میلیون ریال (ماهانه ۱۳۹۳۳ هزار ریال) رسید. از این مقدار، ۷۳/۹ درصد درآمد پولی ناخالص و ۲۶/۱ درصد درآمد غیرپولی بوده است. قسمت عمده درآمدهای غیرپولی شامل ارزش اجاری مسکن است و میزان آن تحت تاثیر تغییرات بازار مسکن می‌باشد و معمولاً جریان نقدی برای خانوار به دنبال ندارد.

بررسی اجزای درآمد خانوارها نشان می‌دهد که سهم درآمد حاصل از «مزد و حقوق بخش دولتی و عمومی» روند نزولی و در مقابل، سهم «مزد و حقوق بخش خصوصی» روند صعودی داشته است. محدودیت استخدام در بخش دولتی در سال‌های اخیر در کاهش سهم مزبور موثر بوده است.

بررسی متوسط هزینه سالانه ناخالص یک خانوار در مناطق شهری استان‌های مختلف نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۰، استان تهران بیشترین میزان هزینه و استان لرستان کمترین میزان هزینه را در بین استان‌های کشور به قیمت جاری و ثابت سال ۱۳۸۳ داشته‌اند. متوسط هزینه یک خانوار در استان تهران براساس قیمت‌های جاری و ثابت به ترتیب معادل ۲/۱ و ۲/۳ برابر یک خانوار در استان لرستان می‌باشد. این موضوع حاکی از نابرابری توزیع درآمد بین استان‌های کشور است.

در سال ۱۳۹۰، متوسط هزینه ناخالص به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ در نیمی از استان‌های کشور کاهش یافت. استان مرکزی با ۱۲/۷ درصد بیشترین کاهش و استان ایلام با ۲۰/۶ درصد بیشترین رشد هزینه‌های واقعی را به خود اختصاص دادند. بررسی اجزای درآمد سالانه خانوار نشان می‌دهد که درآمد حاصل از مزد و حقوق بخش دولتی و عمومی در استان ایلام به قیمت‌های جاری ۸۳/۱ درصد رشد داشته است. اجرای طرح‌های اقتصادی و صنعتی در قالب مصوبات استانی در ارتقای سطح درآمدی این استان موثر بوده است.

توزیع بعد خانوار در بین استان‌های کشور نشان می‌دهد بیشترین رقم به استان کهگیلویه و بویراحمد (۴/۶ نفر) و

گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۹۰

اما علی‌رغم پرداخت یارانه به خانوارها شکاف درآمد و هزینه بیش از سال ۱۳۸۹ است.

توزیع متوسط درآمد ناخالص خانوار براساس تعداد نفرات خانوار نشان می‌دهد خانوارهای نه نفره بیشترین مقدار درآمد (۱۹۷/۰ میلیون ریال) را دارا بوده‌اند. این گروه از خانوارها حدود ۰/۳ درصد از کل خانوارها را شامل می‌شوند. بیشترین سهم خانوارها به میزان ۲۸/۲ درصد به خانوارهای چهار نفره اختصاص دارد. متوسط درآمد سالانه ناخالص این گروه از خانوارها ۱۸۳/۴ میلیون ریال می‌باشد. بیشترین درآمد سرانه به خانوارهای یک نفره (۹۲/۳ میلیون ریال) اختصاص داشت. این گروه از خانوارها ۵/۷ درصد از خانوارها را شامل می‌شوند.

براساس گزارش نتایج بررسی بودجه خانوار در سال ۱۳۹۰، سهم درآمدهای متفرقه خانوار شامل حقوق مستمری و بازنشستگی، درآمد اجاره خانه، سود حاصل از سپرده‌های سرمایه‌گذاری، اوراق مشارکت و مواردی نظیر آن به ۲۴/۸ درصد رسید. پرداخت یارانه‌ها در افزایش سهم مزبور موثر بوده است.

در این سال درآمد خانوارها به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳ به ۶۰/۳ میلیون ریال رسید که در مقایسه با هزینه واقعی خانوار در این سال به میزان ۶۵/۵ میلیون ریال، حاکی از کسری بودجه خانوار است. اگرچه ارقام مربوط به درآمد با تورش همراه است،

جدول ۱۰-۶- متوسط درآمد سالانه ناخالص یک خانوار در مناطق شهری به تفکیک گروه‌های هزینه (به قیمت‌های جاری) (هزار ریال)

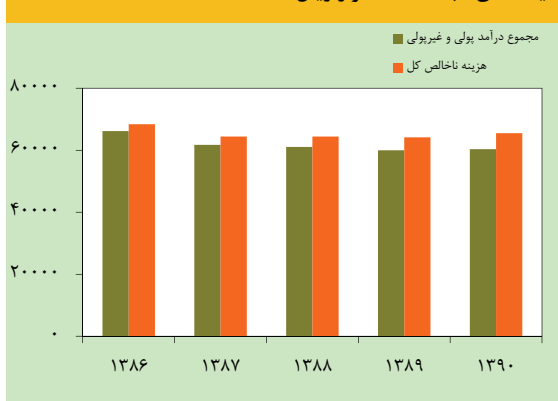
سهم (درصد)	درصد تغییر		سال				
	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۸۸		
۷۳/۹	۷۳/۳	۲۳/۲	۱۲/۸	۱۲۳۶۱۵/۱	۱۰۰۳۰۵/۶	۸۸۹۶۱/۴	درآمد پولی ناخالص
۱۲/۰	۱۳/۶	۷/۵	۱۰/۹	۲۰۰۳۲/۸	۱۸۶۳۸/۲	۱۶۸۰۱/۸	درآمد از مزد و حقوق - بخش دولتی و عمومی
۱۴/۹	۱۴/۵	۲۵/۳	۱۵/۷	۲۴۸۷۵/۹	۱۹۸۴۹/۵	۱۷۱۵۶/۵	درآمد از مزد و حقوق - بخش خصوصی
۱/۲	۱/۳	۰	۰	۱۹۴۷/۴	۱۷۵۸/۲	۱۳۲۱/۲	درآمد از مشاغل آزاد کشاورزی (۱)
۱۷/۹	۲۰/۱	۸/۸	۱۱/۶	۲۹۸۸۷/۰	۲۷۴۶۳/۰	۲۴۶۱۷/۸	درآمد از مشاغل آزاد غیر کشاورزی
۲۴/۸	۲۰/۴	۴۸/۸	۱۳/۹	۴۱۵۴۴/۳	۲۷۹۲۶/۹	۲۴۵۲۵/۲	درآمدهای متفرقه
۳/۲	۳/۴	۱۴/۱	۲/۹	۵۳۲۷/۶	۴۶۶۹/۷	۴۵۳۸/۹	درآمد حاصل از فروش کالاهای دست دوم
۲۶/۱	۲۶/۷	۱۹/۴	۴/۳	۴۳۵۸۱/۷	۳۶۵۰۸/۰	۳۴۹۸۷/۵	درآمدهای غیر پولی
۱۹/۴	۲۰/۷	۱۴/۳	۲/۵	۳۲۳۶۰/۴	۲۸۳۳۳/۶	۲۷۶۲۹/۵	ارزش اجاری مسکن شخصی (مالک‌نشین)
۶/۷	۶/۰	۳۷/۱	۱۱/۲	۱۱۲۲۱/۳	۸۱۸۴/۴	۷۳۵۸/۰	سایر (۲)
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۲۲/۲	۱۰/۴	۱۶۷۱۹۶/۸	۱۳۶۸۱۳/۶	۱۲۳۹۴۸/۹	مجموع درآمد پولی و غیر پولی ناخالص

۱- با توجه به اینکه تعداد خانوارهای نمونه دارای درآمد از مشاغل آزاد کشاورزی بهینه نمی‌باشد، ارقام این گروه درآمدی قابل استناد نبوده و لذا از مقایسه آن با سال قبل خودداری شده است.
 ۲- شامل برآورد ارزش اجاری مسکن در برابر خدمت و رایگان، ارزش کالاها و خدمات در برابر مزد و حقوق، رایگان (نه از خانوار دیگر)، تولید برای مصرف در خانه، از محل کسب کشاورزی و غیر کشاورزی می‌باشد.

۱۰-۶- اندازه‌گیری و تحلیل نابرابری توزیع درآمد

در سال ۱۳۹۰، ضریب جینی به رقم ۰/۳۷۵۰ رسید که در مقایسه با سال قبل ۱/۷ درصد کاهش نشان می‌دهد. در این سال نسبت ۱۰ درصد ثروتمندترین به ۱۰ درصد فقیرترین خانوارها نیز با ۰/۹ واحد کاهش از ۱۳/۱ برابر به ۱۲/۲ برابر رسید. مقایسه سهم دهک‌ها از کل درآمد نشان می‌دهد سهم چهار دهک درآمدی اول در مقایسه با سال قبل افزایش داشته، سهم دهک پنجم ثابت مانده و از سهم دهک‌های ششم تا دهم کاسته شده است. همچنان که انتظار می‌رفت با اجرای قانون

نمودار ۱۰-۳- مقایسه هزینه ناخالص و درآمد خانوارها به قیمت‌های ثابت ۱۳۸۳ (هزار ریال)

جدول ۱۰-۷- شاخص‌های نابرابری توزیع درآمد در مناطق شهری

سال		
۱۳۹۰	۱۳۸۹	
۰/۳۷۵۰	۰/۳۸۱۳	ضریب جینی
۱۶/۹	۱۶/۴	سهم ۴۰ درصد خانوارهای کم‌درآمد (درصد)
		سهم ۴۰ درصد خانوارهای با درآمد
۳۸/۴	۳۸/۶	متوسط (درصد)
۴۴/۷	۴۵/۰	سهم ۲۰ درصد خانوارهای با درآمد بالا (درصد)
		نسبت ۱۰ درصد ثروتمندترین به ۱۰ درصد
۱۲/۲	۱۳/۱	فقرترین خانوارها

۱۰-۷- شاخص رفاه اجتماعی سن^(۱)

شاخص رفاه اجتماعی «سن» برای مقایسه رفاه طی دوره زمانی خاص به کار می‌رود. از آنجا که محاسبه شاخص برای مناطق روستایی نیز مد نظر بوده، در محاسبات از آمار ضریب جینی مرکز آمار ایران در مناطق شهری و روستایی استفاده شده است. همچنین، در محاسبه این شاخص به علت در دسترس نبودن اطلاعات مربوط به درآمد سرانه در مناطق شهری و روستایی از هزینه مصرفی سرانه در مناطق شهری و روستایی به عنوان متغیر جایگزین استفاده شده است.

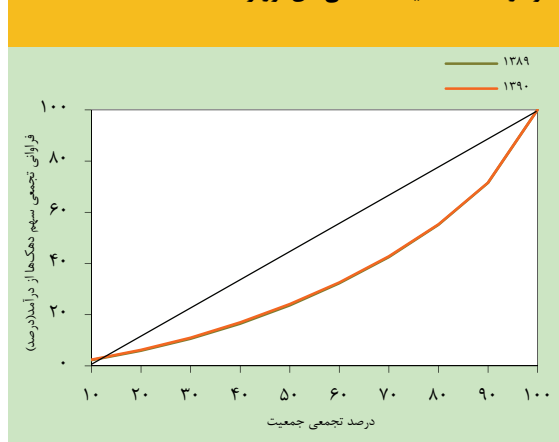
شاخص رفاه اجتماعی «سن» در مناطق شهری و روستایی در سال ۱۳۹۰ (بر پایه سال ۱۳۸۳=۱۰۰) به ترتیب به ۱۳۹/۶ و ۱۲۲/۶ رسید که در مقایسه با سال ۱۳۸۹ افزایش یافته است. کاهش ضریب جینی به‌ویژه در مناطق روستایی متأثر از اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها در افزایش شاخص مؤثر بوده است. افزایش شاخص «سن» حاکی از افزایش سطح رفاه اجتماعی است. به این ترتیب، با بهبود وضعیت توزیع درآمد در سال مذکور، سطح رفاه اجتماعی نیز در مناطق شهری و روستایی افزایش یافته است. شایان ذکر است تغییرات شاخص «سن» به‌طور عمده متأثر از تغییرات هزینه (درآمد) سرانه است؛ به طوری که ضریب همبستگی بین شاخص رفاه اجتماعی و هزینه سرانه ۰/۹ و ضریب همبستگی میان شاخص رفاه اجتماعی و ضریب جینی ۰/۱ می‌باشد.

۱- Amartya Sen Index: از جمله شاخص‌های سنجش رفاه یک جامعه، شاخص رفاه اجتماعی آمارتیا سن می‌باشد. وی شاخص رفاه اجتماعی (W) را چنین تعریف می‌کند: $W = \mu(1-G)$ که در آن μ درآمد سرانه و G ضریب جینی است.

هدفمندسازی یارانه‌ها از یک‌سو و اعمال سیاست تثبیت قیمت‌ها از سوی دیگر وضعیت توزیع درآمد در سال ۱۳۹۰ به نفع گروه‌های پایین درآمدی بهبود یافت. این وضعیت نشان می‌دهد که در سال مذکور، توزیع درآمد از گروه‌های متوسط و بالای درآمدی به سمت گروه‌های پایین درآمدی تعدیل شده است.

با توجه به اعمال سیاست کنترل قیمت‌ها در ابتدای اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها و رشد ناچیز قیمت‌ها، سهم کمی از یارانه‌های نقدی برای خنثی‌سازی اثر تورم صرف گردید. با توجه به محدودیت مالی خانوارها در دهک‌های پایین، بیشتر این مقادیر نقدی به شکل هزینه‌های مختلف مصرف شد، در حالی که در خانوارهای دهک‌های بالاتر میزان مخارج، مستقل از یارانه‌های نقدی پرداخت شده می‌باشد و تاثیر کمتری بر میزان کل هزینه این خانوارها دارد. به همین دلیل، کاهش ضریب جینی و بهبود وضعیت توزیع درآمد دور از انتظار نبود. باید توجه داشت با توزیع یکسان یارانه و عدم تعدیل آن با توجه به نرخ تورم و انتظار بروز آثار تورمی آن در سال آتی، به‌ویژه در گروه کالاهایی که سهم بیشتری از مصرف را در دهک‌های پایین به خود اختصاص می‌دهند، افزایش ضریب جینی دور از انتظار نخواهد بود.

نمودار ۱۰-۴- مقایسه منحنی‌های لورنز

گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۹۰

افزایش به ۴۱/۳ هزار میلیارد ریال رسید. مستمری پرداختی سرانه به مددجویان طرح مددجویی و طرح شهید رجایی به قیمت‌های سال ۱۳۸۳ در مقایسه با سال قبل به ترتیب ۲/۰ و ۱/۳ درصد افزایش یافت. این میزان افزایش در مقایسه با رشد منفی سال گذشته حاکی از بهبود نسبی سطح معیشتی خانوارهای مورد حمایت نهاد مذکور است. افزایش ۱۵۶/۵ درصدی هزینه‌های خودکفایی و اشتغال در سال ۱۳۹۰ به دنبال رشد ۵۳/۳ درصدی در سال ۱۳۸۹ نشان‌دهنده تداوم سیاست کمیته امداد امام خمینی (ره) در جهت ایجاد قابلیت درآمدزایی خانوارها می‌باشد. اتخاذ سیاست مذکور در بلندمدت به لحاظ اقتصادی و اجتماعی به دلیل ایجاد اشتغال و حفظ عزت نفس خانوارها دارای آثار مثبت بیشتری برای جامعه نیازمندان است.

جدول ۱۰-۸- شاخص رفاه اجتماعی سن

مناطق روستایی ▲	مناطق شهری ▲	
۱۰۸/۸	۱۲۵/۷	۱۳۸۷
۱۱۳/۵	۱۲۴/۸	۱۳۸۸
۱۱۳/۲	۱۳۰/۰	□۱۳۸۹
۱۲۲/۶	۱۳۹/۶	□۱۳۹۰

۱۰-۸- تامین اجتماعی

۱۰-۸-۱- تامین اجتماعی حمایتی

در سال ۱۳۹۰، تعداد افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) با ۱۶/۶ درصد کاهش به ۶/۳ میلیون نفر رسید که با توجه به جمعیت کشور در این سال، حدود ۸/۴ درصد کل جمعیت کشور را تشکیل می‌دهد. اتخاذ سیاست‌های جدید حمایتی در جهت ایجاد اشتغال و حذف وابستگی به پرداخت‌های ماهانه این نهاد، در کاهش افراد تحت پوشش موثر بوده است. در این سال کل مستمری پرداختی کمیته امداد با ۲۷/۲ درصد

جدول ۱۰-۹- افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) و میزان کمک‌های پرداختی

درصد تغییر	سال			
	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸
۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸
-۱۶/۶	-۵/۸	۶۲۸۳	۷۵۳۱	۷۹۹۶
-۷/۸	-۴/۰	۴۵۹۳	۴۹۸۰	۵۱۸۶
-۹/۰	-۴/۵	۳۰۱۸	۳۳۱۵	۳۴۷۲
-۵/۴	-۲/۹	۱۵۷۵	۱۶۶۵	۱۷۱۴
-۳۳/۸	-۹/۲	۱۶۹۰	۲۵۵۱	۲۸۱۰
۰	-۳۰/۰	-	۴	۵
۲۷/۲	۵/۸	۴۱۳۰۷/۴	۳۲۴۸۰/۲	۳۰۷۰۷/۲
۱۲/۸	-۲/۶	۶۲۹۷/۹	۵۵۸۵/۷	۵۷۳۶/۱
۱۶/۴	-۱/۰	۳۷۸۳/۰	۳۲۵۰/۸	۳۲۸۴/۳
۳۲/۱	۹/۰	۳۱۲۲۶/۵	۲۳۶۴۳/۷	۲۱۶۸۶/۸
۲۳/۸	۲/۰	۲۰۸۶/۸	۱۶۸۵/۰	۱۶۵۲/۱
۲۳/۰	۱/۹	۲۴۰۱/۹	۱۹۵۲/۴	۱۹۱۶/۲

ماخذ: کمیته امداد امام خمینی (ره)

۱۰-۸-۲- تامین اجتماعی بیمه‌ای

صندوق تامین اجتماعی و سازمان خدمات درمانی در مجموع ۷۰/۵ میلیون نفر را تحت پوشش داشتند. این تعداد بیمه شده در مقایسه با سال قبل ۳/۶ درصد رشد داشت.

نظام تامین اجتماعی بیمه‌ای توسط صندوق تامین اجتماعی، سازمان خدمات درمانی و در برخی موارد صندوق‌های مستقل در کشور برقرار می‌شود. براساس آمار سال ۱۳۹۰،

صندوق تامین اجتماعی، کارگران و کارمندان تحت پوشش قانون کار را از طریق طرح‌های مشارکت اجباری و افراد خویش فرما را از طریق ترتیبات قراردادی تحت پوشش خدمات این صندوق قرار می‌دهد. تعداد بیمه‌شدگان اصلی صندوق تامین اجتماعی در سال ۱۳۹۰ به ۱۱۴۹۷/۱ هزار نفر رسید که نسبت به سال گذشته معادل ۸/۷ درصد افزایش داشت. از این تعداد، ۱۶/۴ درصد زن و ۸۳/۶ درصد مرد بودند.

در سال مورد بررسی، کل افراد تحت پوشش صندوق تامین اجتماعی با ۷/۷ درصد افزایش به ۳۵/۰ میلیون نفر رسید. از کل افراد تحت پوشش، ۴/۲ میلیون نفر مستمری‌بگیر و سایرین تحت پوشش خدمات بیمه‌ای صندوق بودند. از کل بیمه‌شدگان نیز ۱۱/۵ میلیون نفر بیمه شده اصلی و ۱۹/۳ میلیون نفر بیمه شده تبعی می‌باشند. نسبت تعداد بیمه‌شدگان تبعی به اصلی در بین کل بیمه‌شدگان ۱/۷ می‌باشد. به عبارت دیگر، هر فرد اصلی بیمه شده تقریباً ۲ نفر دیگر را نیز تحت پوشش خدمات بیمه‌ای قرار داده است. بنابراین، متوسط بعد خانوار افراد بیمه شده شاغل حدود ۳ نفر می‌باشد؛ البته عدم پوشش بیمه‌ای فرزندان پسر پس از اتمام تحصیلات و همچنین برخورداری هم‌زمان از چند نوع سیستم بیمه در پایین بودن بعد خانوار بیمه‌شدگان موثر است.

در سال مورد بررسی، تعداد بازنشستگان صندوق تامین اجتماعی به ۱۰۷۳/۹ هزار نفر رسید که در مقایسه با سال قبل ۷/۵ درصد رشد داشت.

سازمان بیمه خدمات درمانی که تحت پوشش وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی است، کارکنان دولت و افراد تحت پوشش آنان، روستاییان و خویش‌فرمایان را در مقابل هزینه‌های پزشکی بیمه می‌کند.

تعداد افراد تحت پوشش سازمان بیمه خدمات درمانی در سال ۱۳۹۰ با ۰/۲ درصد کاهش نسبت به سال قبل به ۳۵۵۲۹ هزار نفر رسید. با توجه به اجرای قانون بیمه همگانی در روستاهای کشور از سال ۱۳۷۷، بالغ بر ۲۳۴۷۰/۹ هزار روستایی یعنی ۶۶/۱ درصد از کل افراد تحت پوشش سازمان بیمه خدمات درمانی را صندوق روستاییان تشکیل می‌دهد.

در سال ۱۳۹۰، سهم بیمه ایرانیان از ۱۱/۹ درصد در سال ۱۳۸۹ به ۱۰/۸ درصد کل بیمه‌شدگان رسید. براساس گزارش سازمان بیمه خدمات درمانی، حدود ۳۸۴۷/۹ هزار نفر از این پوشش بیمه‌ای استفاده می‌کنند. این تعداد بیمه شده در مقایسه با سال قبل ۸/۸ درصد کاهش نشان می‌دهد. به نظر می‌رسد افزایش قیمت‌ها و رشد سایر هزینه‌های خانوار منجر به انصراف افراد از پوشش مزبور شده یا به دلیل اشتغال در واحدهای اقتصادی از پوشش بیمه‌ای دیگری استفاده نموده‌اند. شایان ذکر است طرح بیمه ایرانیان از دی ماه ۱۳۸۷ اجرا شد. نکته حائز اهمیت این است که علی‌رغم رشد قابل توجه تعداد افراد تحت پوشش بیمه ایرانیان، از آنجا که این بیمه اختیاری بوده و افراد الزامی برای بیمه شدن ندارند، معمولاً اقدام برای تحت پوشش قرار گرفتن به زمان بیماری موکول می‌گردد؛ این امر مشکلاتی را برای صندوق و افراد متقاضی در پی دارد. نکته دیگر اینکه، با وجود اطلاع‌رسانی و تبلیغات گسترده، هنوز سطح پوشش بیمه‌ای کشور کامل نشده و برخی خانوارها از هیچ نوع خدمات بیمه‌ای برخوردار نیستند. بروز سوانح و حوادث غیر مترقبه و بیماری‌های صعب‌العلاج که هزینه‌های زیادی را به خانوارها تحمیل می‌نماید اطلاع‌رسانی بیشتر را برای احتراز از تبعات اقتصادی-اجتماعی و برخورداری از پوشش بیمه‌ای ضروری می‌سازد.

۱۰-۸-۳- بیمه اجتماعی روستاییان

طرح بیمه اجتماعی روستاییان از جمله طرح‌هایی است که از ابتدای برنامه چهارم توسعه به اجرا درآمد. این صندوق عهده‌دار بیمه کشاورزان و سایر اقشار روستایی است. براساس قانون ساختار نظام جامع رفاه و تامین اجتماعی، برخورداری از مزایای این صندوق به صورت اختیاری طراحی شده است. به همین دلیل، گسترش آن از طریق فعالیت‌های کارگزاری صورت می‌گیرد. در سال ۱۳۹۰، با اضافه شدن ۲۵ کارگزاری، تعداد کل کارگزاری‌ها به ۳۴۸۹ مورد رسید. بیشترین تعداد کارگزاری به استان‌های فارس، مازندران و خوزستان به ترتیب با ۲۹۹، ۲۴۲ و ۲۱۲ کارگزاری اختصاص داشت.

در سال ۱۳۹۰، میزان کمک و سهم دولت در صندوق بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر حدود ۱۸۰۳ میلیارد ریال تصویب شد که ۸۵/۰ درصد آن تخصیص یافت.

جدول ۱۰-۱- تعداد کارگزاری‌ها و بیمه‌شدگان صندوق بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر

درصد تغییر	سال		
	۱۳۹۰	۱۳۸۹	
۱۲/۴	۹۵۸۳۰۶	۸۵۲۸۹۷	بیمه‌شدگان اصلی
۱۹/۴	۲۲۲۲۰۲۸	۱۸۶۰۸۳۱	بیمه‌شدگان تبعی
۰/۷	۳۴۸۹	۳۴۶۴	تعداد کارگزاری‌ها

مأخذ: صندوق بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر

۱۰-۹- بهداشت و درمان

براساس آمار سازمان نظام پزشکی، در سال ۱۳۹۰ تعداد پزشکان، دندانپزشکان و داروسازان به ترتیب به ۱۰۷/۴، ۲۳/۰ و ۱۶/۳ هزار نفر رسید. مقایسه آمار مذکور با ارقام سال قبل نشان‌دهنده کاهش ۲/۱ درصدی تعداد دندانپزشکان و افزایش تعداد پزشکان و داروسازان به ترتیب به میزان ۲/۱ و ۶/۱ درصد است. در این سال نسبت جمعیت به پزشک، دندانپزشک و داروساز به ترتیب معادل ۷۰۰، ۳۲۶۷ و ۴۶۱۸ نفر بود.

۱۰-۱۰- شاخص‌های توسعه انسانی و فقر

۱۰-۱۰-۱- شاخص توسعه انسانی کشور

دفتر برنامه عمران سازمان ملل متحد (UNDP) در گزارش توسعه انسانی ۲۰۱۳، به بهبود شاخص توسعه انسانی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته اشاره کرده است. این گزارش بهبود حاصله را ناشی از به‌کارگیری نسخه‌های یکسان سیاستی ندانسته و نتایج حاصل را به دلیل پیگیری سیاست‌های متفاوت و متناسب با شرایط ویژه هر کشور بیان نموده است.

براساس این گزارش، در دهه‌های اخیر کشورهای جهان از جنبه توسعه انسانی به سطوح بالاتر توسعه همگرایی داشته‌اند. تغییرات شاخص توسعه انسانی (HDI) که ترکیبی از ابعاد زندگی شامل: سلامت، دانش و استانداردهای زندگی است نشان‌دهنده این مطلب است؛ به شکلی که در تمامی مناطق و گروه‌ها این شاخص بهبود داشته و برای گروه‌های با سطح توسعه‌ای کمتر این بهبود بیشتر بوده است.

براساس این گزارش، ایران در بین ۱۸۷ کشور رتبه ۷۶ را کسب نمود که علی‌رغم ثابت ماندن مقدار این شاخص در سال ۲۰۱۲ نسبت به سال قبل از آن، دو رتبه نزول داشت. علت این امر بهبود شرایط دیگر کشورها بوده است. در این گزارش، سطح توسعه انسانی کشورها به چهار دسته بسیار بالا، بالا، متوسط و پایین تقسیم می‌شود. کشورهای با رتبه توسعه انسانی بین ۴۸ تا ۹۴ از جمله کشورهای با سطح توسعه انسانی بالا می‌باشند.

شاخص توسعه انسانی بدون لحاظ کردن میزان نابرابری در توزیع ابعاد تشکیل‌دهنده آن یعنی سلامت، دانش و استانداردهای زندگی محاسبه می‌شود. به همین دلیل، از سال ۲۰۱۱ اثر نابرابری توزیع امکانات در شاخص‌های مرتبط با شاخص توسعه انسانی نیز مورد توجه قرار گرفت و شاخص توسعه انسانی تعدیل شده براساس نابرابری‌ها محاسبه گردید. به طور مثال، در مورد کشور آمریکا رتبه توسعه انسانی ۳ بود و رتبه

کامل توزیع امکانات در هر کشور تحقق می‌یابد. در مورد ایران، این شاخص به دلیل عدم دسترسی به اطلاعات مورد نیاز محاسبه نشده است.

توسعه انسانی تعدیل شده با نابرابری توزیع امکانات به ۱۶ تقلیل یافت که حاکی از نابرابری نسبتاً بالا در این کشور می‌باشد. شاخص توسعه‌یافتگی مقدار بالقوه‌ای است که در صورت برابری

جدول ۱۰-۱۱- شاخص توسعه انسانی در ایران

متوسط نرخ رشد سالانه HDI (درصد)	تغییر رتبه		سال				
	۲۰۱۱-۱۲	۲۰۰۷-۱۲	۲۰۱۲	۲۰۱۱ ▲	۲۰۱۰ ▲	۲۰۰۷	۲۰۰۵ ▲
۲۰۰۰-۲۰۱۲	۱۹۹۰-۲۰۰۰		۲۰۱۲	۰/۷۴۲	۰/۷۴۰	۰/۷۰۶	۰/۶۸۵
۱/۰۵	۱/۹۴	-۲	۷	۰/۷۴۲	۰/۷۴۰	۰/۷۰۶	۰/۶۸۵

ده (بیشترین میزان رضایت‌مندی) متغیر است. طی دوره ۱۱-۲۰۰۷، میزان این شاخص در سطح کل جمعیت جهان ۵/۳ گزارش شد. شاخص مزبور در دوره مذکور برای کشور ایران ۴/۸ برآورد گردید که کمتر از میانگین جهانی است. کشور دانمارک با ۷/۸ بیشترین میزان رضایت‌مندی را دارا است.

بنا بر این گزارش، تعداد مرگ و میر نوزادان هنگام تولد در سال ۲۰۱۰ در هر هزار تولد در کشور معادل ۲۲ نفر بود. در سال ۲۰۱۲، شاخص امید به زندگی در بدو تولد نیز معادل ۷۳/۲ سال محاسبه شد که بالاتر از میانگین جهانی (۷۰/۱ سال) می‌باشد.

سهم زنان از صندلی‌های مجلس نیز یکی دیگر از شاخص‌های محاسبه شده در این گزارش است. بر این اساس، سهم زنان ایران در سال ۲۰۱۲ از صندلی‌های مجلس ۳/۱ درصد بود. شاخص مزبور در کشورهای اروپایی و آسیای مرکزی ۱۶/۷ درصد، در کشورهای کمتر توسعه‌یافته ۲۰/۳ درصد، در آمریکا ۱۷/۰ درصد و متوسط جهانی آن نیز ۲۰/۳ درصد بوده است.

۱۰-۱-۲- شاخص عدم تعادل جنسیتی

شاخص عدم تعادل جنسیتی شرایط نامساعد زنان را در سه بعد سلامت جنسیتی، توانمندی و بازار کار در نظر می‌گیرد و نشان می‌دهد که کاهش در توسعه انسانی به نابرابری بیشتر زنان و مردان در دستیابی به ابعاد مذکور می‌انجامد. اندازه این شاخص بین صفر (حالت برابری کامل زنان و مردان در میزان دسترسی به ابعاد مذکور) و یک (نابرابری کامل) متغیر می‌باشد.

مطابق گزارش توسعه انسانی سال ۲۰۱۳، رتبه کشور ایران براساس شاخص عدم تعادل جنسیتی در سال ۲۰۱۲ در میان ۱۴۸ کشور جهان که اطلاعات لازم را دارا بودند ۱۰۷ بود. کشورهای هلند و سوئد رتبه‌های اول و دوم را در شاخص مذکور دارا بودند؛ به عبارت دیگر، دو کشور مذکور کمترین میزان عدم تعادل جنسیتی را دارا هستند.

۱۰-۱-۳- برخی شاخص‌های توسعه انسانی

میزان رضایت‌مندی از کل زندگی از جمله شاخص‌های دیگری است که در گزارش توسعه انسانی سال ۲۰۱۳ ارائه شده است. این شاخص بین صفر (کمترین میزان رضایت‌مندی) و